

STEMLERNÉ BALOG ILONA

A Lumière testvérek. Az autochrom és az első színes fotográfiák*

(Megnyitó beszéd)

A Dunyakanyar Fotóklub a fotográfia festői korszakát bemutató kiállítás után újabb fotótörténeti csemegét kínál a látogatóknak – az első, a gyakorlatban is elterjedt színes eljárással, – az autochrommal ismerteti meg a fotográfia múltját, a régi fototechnikák iránt érdeklődőket.

A fotográfiának születése pillanatától hiányosságként rótták fel azt, hogy minden élethúsege ellenére, nem tudta visszaadni a természet színeit. Ez, bizony hátránynak számított a színes festményekhez és miniatűrökhöz szokott közönség körében, ezért szinte a kezdetektől fogva jelen volt a törekvés a fotográfiák színesítésére.

Az első, jól használható és széles körben elterjedt fotográfiai eljárás, a dagerotípia készítői is szinte a kezdetektől, 1840-től törekedtek az ezüstösen csillogó lemezek színezésére, főleg az arcot és a kezeket színezték, kiemelve természetesen az ékszereket és a ruhadíszeket.

A színezett dagerotípiák különösen szép példányai a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött sztereo akt felvételek. Ezek a dagerotípiák Párizsban készültek az 1850-es évek közepén, a színezésük pedig úgy történt, hogy ráleheltek a lemezre, az bepárasodott és erre vitték fel mókusszőr ecsettel a finomra őrölt festékport.

A Magyarországon készült dagerotípiák közül a Strelisky fotográfus dinasztia alapítójának, Lipótnak és Kawalky Lajosnak finoman színezett dagerotípiáit kell megemlíteni.

Találunk színezetteket, a dagerotípiához hasonló megjelenésű, ám egészen más technikával készült ambrotípiák között is.

Lényegesen könnyebb volt természetesen a papírképek színezése. Az első papírképeket, a papírnegatívról sóspapírra másolt talbotípiákat vagy kalotípiákat gyakran színezték, festékekkel korrigálva a technikából adódó életlenségeket. Az akvarellszerű finom színezéstől a kép fotográfiai eredetét szinte teljesen elfedő, vastag rétegű átfestésig sokféle megoldással találkozunk az 1840-es, 1850-es években. A dagerotípiát is színező Kawalky Lajostól maradtak fenn szép, színezett papírképek a Nemzeti Múzeum gyűjteményében, például Kiss Ernőnek, az Aradon kivégzett honvéd tábormórnak akvarellszerű arcképe vagy Szentpétery József híres ötvös mester vastagon átfedett, szinte miniatűrként ható portréja.

Színezték az 1860-as évektől az 1880-as évekig a hazai fotográfiában is általánosan elterjedt és már tömegesen fenntartott albumin képeket is, bár ezek között arányai

ban kevesebb a színezett kép.

Az 1860-as években a színezett fényképek különleges, új változata jelent meg, a kromotípia vagy kromofotográfia. Ez nem önálló technika, hanem igényesen megmunkált kétrétegű üveglapra ragasztott papírkép. Az első réteget áttetszővé téve a mögötte lévőből egy-másfél milliméterre rögzítették, ezáltal bizonyos térhatást kelt a szemlélőben. A hátsó képet erősen, nagy foltokban színezték, az elsőt finoman, inkább csak a kontúrokat emelték ki. A kromotípia szinte a színes fénykép élményével ajándékozta meg a szemlélőt, készítése komoly mesterségbeli tudást igényelt. Az 1880-as, 1890-es évek kiállításainak egyik fő attrakciója, neves mesterei Strelisky, Koller Károly, a pozsonyi Kozics Ede vitrin kirakatának csodálatos különlegessége volt.

Miközben a jobb műtermekben változatos, színezett portrék születtek, Veress Ferenc, a korai magyar fotográfia meghatározó alakja, valódi színes fényképek előállításával kísérletezett. A színes fényképezés titka az 1860-as évektől foglalkoztatta és az 1880-as évek végére jelentős sikereket ért el. Heliokrómjának nevezett papírképeit készen kapható üvegfestményekről másolta, amelyeken a színek többsége megfelelően jelent meg, az egész kép azonban kissé zöldes-barnás tónusú volt. Gothárd Jenő, a neves csillagász, aki fotográfiával is foglalkozott, spektrumfelvételeihez használta Veress színes emulzióját. Gothárd jól használhatónak ítélte Veress színes nyersanyagát, nagy reményeket fűzött további kutatásaihoz. A fotográfiáról írott, 1890-ben kiadott könyvében önálló fejezetet szentelt a heliokrómnak. A végső eredményhez azonban Veress Ferenc nem jutott el, bármennyire biztatóak voltak is a kezdeti sikerek. 1890-re anyagi helyzete megrendült, előbb bérbe adta híres műtermét, majd 1897-től teljesen megszüntette iparát, csak színes kísérleteit folytatta tovább. Megmaradt színes papírképeinek hátoldalán reszketeg, öreges frással 1911 az utolsó évszám. Utolsó ismert kísérleti darabjaiból a Nemzeti Múzeum is jó néhányat őriz.

Veress Ferenc megérte az autochrom lemezek megjelenését, de még ekkor sem adta fel a kísérletezést, hitte, hogy eljut a teljes sikerig. Elismerte ugyan, hogy az autochromok „ügyesek és fejlett technikára vallanak”, de mivel nem voltak sokszorosíthatóak, úgy gondolta, hogy az ő módszerével jobb eredményt érhez el. Idős kora és az anyagiak hiánya megakadályozta munkája folytatásában, 1916-ban halt meg. A Veress-féle heliokrómia a végső sikertelenség ellenére is becses emlékei a magyar fotográfia történetének.

A színes fényképezés számos kutató elmét foglalkoztató problematikáját a francia Lumière testvéreknek, pon-

*Elhangzott Vácon, a Katona Lajos Városi Könyvtárban, az Országos Fotóhónap rendezvénysorozat keretében, a Kocsis Iván által szerkesztett, és a fenti címmel megrendezett fotográfia-történeti kiállítás megnyitóján.

osabban Louis Lumière-nek sikerült megoldania. Autochromnak nevezett eljárását 1904. május 30-án mutatta be a Francia Tudományos Akadémiának, 1907-ben pedig már kaphatók voltak a gyárilag előállított lemezek. Az autochrom 9x12 cm-es üveglemezen megjelenő színes pozitív kép, kicsit szemcsés szerkezete szabad szemmel is látható, nagyító alatt a szemcsék jellegzetes rajzolatot mutatnak. A lemezek természetű színei máig megmaradtak. Az autochrom egy példányos, ma azt mondanánk, direkt pozitív volt, egyfajta színes dia. Nem lehetett sokszorosítani, általában vetítve, vagy valamilyen fényforrás elé helyezve volt élvezhető. Eredeti installációban az autochrom lemezek emulziós oldalát is üveglap védte, az ép autochrom tehát, szélén körberagasztott dupla üveglap.

Az új, színes eljárás lenyűgözte a közönséget. Az egyetemes fotográfia-történet olyan óriásai, mint Alfred Stieglitz és Edward Steichen is őszinte elismeréssel adóztak Lumière-ék találmányának. Ők ugyanis 1907-ben éppen Párizsban tartózkodtak, amikor is Steichennek sikerült szereznie két darabot az akkor még forgalomban nem kapható lemezekből. Az eseményről Stieglitz számolt be.

„Szavakkal lehetetlenség tolnácsolni a látottakat...” – írja – „a felvételek olyan meglepően hitelesek, hogy minden várakozást felülmúlnak... első pillantásra meggyőződtem, hogy a színes fényképezés örökre megoldhatatlannak hitt problémája megoldódott. Nem adok hosszú időt és minden fényképező a színek bolondja lesz.”

Az autochrom valóban elbűvölte mind a professzionális, mind az amatőr fényképezőket. Nem volt olcsó mulat-

ság, de a korabeli leírásokból tudjuk, hogy uralta a vetítettképes előadásokat, és akárhány virágzó fa vagy naplemente feltűnt a vetítővászonon, a közönség lelkes tapsolással jutalmazta. Évtizedek teltek el, amíg az egyensúly helyreállt a monokróm és a színes képek között. Az autochrom képek divatja körülbelül az 1930-as évek közepéig tartott, 1932-től film alapanyagú – hordozójú – változata is ismert volt.

Az 1930-as évtized végére az autochromot teljesen kiszorították a használatból az új, a maihoz hasonló, Agfa és Kodak gyártmányú színes kisfilm nyersanyagok.

A hazai közgyűjteményekben viszonylag kevés autochromot találunk. A Fotográfiai Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Néprajzi Múzeum és a Nemzeti Múzeum őriz szép darabokat. Az egykorú leírások alapján sokkal gazdagabbnak gondolhatnánk az autochrom hagyatékot, ám ebben az esetben is igaz a muzeológiai közhely, amely szerint a múlt nem azonos azzal, ami megmaradt belőle.

Az itt bemutatott autocromok a technika legszebb darabjai. A sors furcsa fintora, hogy az egykori kortársak ezeket a képeket nem élvezhették így, ahogy mi most, csak vetített, vagy egyéb áttételes formában láthatták. Az igazi nyertesek tehát mi vagyunk, akik előtt a mai fejlett nyomda- és másolási technikának köszönhetően, valamint a rendező, Kocsis Iván ötlete és munkája eredményeképpen teljes szépségében mutatkozik meg mindaz, ami ebben a gyönyörű korai színes technikában, az autochromban benne van.

Kedves Iván, köszönjük.

DIÁKSZÍNJÁTSZÓ FESZTIVÁL SZÉKELYUDVARHELYEN

Húsz színjátszó csoport, összesen több mint háromszáz romániai magyar diák találkozott április 25, 26, 27-én Székelyudvarhelyen, a XI. Országos Magyar Diákszínjátszó Fesztiválon (ODIF), amit az udvarhelyi Tamási Áron Gimnázium rendezett meg több helyi és magyarországi támogató segítségével. A szervezői, rendezői feladatokat a házigazda gimnázium Vitéz Lelkek színjátszó csoportjának tagjai látták el, Szász Mihálykó Mária vezetésével, de az iskola más diákjai és tanárai is kivették a részüket a munkából, élükön Laczkó György igazgatóval. A fesztivál zsűrijében Kozsik Ildikó és Kozsik József színművészek, Dáné Szilárd magyar, néprajz szakos tanár, valamint Székelyudvarhely magyarországi testvérvárosából Békéscsabáról Steinwender József pedagógus, színjátszó-rendező és Józsa Mihály (e sorok írója) foglaltak helyet.

A zsűri a találkozó első két napján húsz előadást nézett végig. A szerzők között találkozhattak többek között Arany János, Robert Merle, Kisfaludy Károly, Peter Weiss, Karinthy Frigyes, Ezio D' Erico, Örkény István nevével, de jó néhány olyan produkciót is láthattak, melyeknek szövegét, történetét maguk a diákok improvizálták, írták,

vagy állították össze magyar költők verseinek szövegeiből. A sok különféle stílusú előadás mindegyike magas színvonalú volt a maga nemében, a zsűrinek mégis döntenie kellett. Az éjszakába nyúló értékelés után, a fesztivál záróünnepségén a zsűri és a csoportok szavazatai alapján az alábbi eredményt hirdették ki.

A színházi tagozatos középiskolák, illetve a színházi szakemberek vezette csoportok kategóriájában elsők lettek a marosvásárhelyi Csepűrágók, másodikok a kolozsvári Angyalkák, a megosztott harmadik díjat pedig a székelyudvarhelyi Fabula, és a marosvásárhelyi Ripacsok nyerték el. A leglátványosabb előadásnak járó különdíjat a csíkszeredai Margarín csoport kapta. A teljesen amatőr előadások kategóriájában első lett a csíkszeredai Mágamaszk, második a brassói Grimasz, és a szilágycsehi Berekenye, a harmadik díjat pedig a székelyudvarhelyi Vitéz Lelkek kapták. A zsűri különdíját a vendég kiskunfélegyházi Karinthy Színpad, a legeredetibb előadás különdíját a zilahi MI csoport, a fair play díjat pedig a krasznai Timikomédiások vehették át. Egyéni alakításáért különdíjat kapott Molnár Lehel a segesvári Bűvkörből, Illyés Emőke a székelyudvarhelyi Fabu-